

Orbán Sándor

Tolsztoj, a „próféta”

Azt lehet mondani, hogy Tolsztoj (1828–1910) veleszületetten „jó ember” volt. Érzékeny lelkiismerettel bíró, erkölcsös arisztokrata. Egyetemi éveit után birtokán élő jobbágypolitikai életét szeretné jobbá, emberibbé tenni gazdasági terveivel. Azonban mind ez, mind pedig pedagógiai kísérletei, melyekkel a jobbágygyermeket a műveltség segítségével szeretné fel- emelni, kudarcot vallanak, főleg jobbágyai bizalmatlansága és értetlensége miatt, de talán belejátszott fiatalkori tapasztalatlansága is. 1851-ben, alig 23 évesen hirtelen szakít moszkvai vidám társaságával, ahol bor, kártya és a főúri szalonok nagyvilági életének egyéb divatos multságai közepette három – ahogyan ő mondja – „céltalanul eltöltött” évet hagyott maga mögött. Hátat fordít egész addigi életének. El, minél messzebb Moszkvától!

A Kaukázusba kéri magát katonai szolgálatra. Ott kezdi el írói tevékenységét. Előbb néhány kisebb írás készül a katonaéletről, majd megírja első regényét, a Gyermekek, serdülőkor, ifjúság. Ez tulajdonképpen saját fiatalkori életrajza, még ha a főhőst Nyikolenyka Irtyenevnek nevezi is el. Tolsztoj sohasem szerette „zárójelbe tenni magát”. Későbbi nagy regényeiben önmagát vonultatja fel Pierre, Levin, Nyehljudov maszkjában. Be akarja mutatni magát a világnak úgy, ahogy van, minden szépítés nélkül, hibáinak bevallásával. Egy apróság életéből: vőlegény korában elolvastatja menyasszonyával legénykori naplóját, fiatalkori nőka-landjainak teljes történetével. Hiszen csak az szeret bennünket igazán, aki a hibáinkkal együtt szeret!

Az idősödő, addig inkább agnosztikus beállítottságú író komolyan elmélyed az evangélium tanulmányozásában. Úgy látja, mind az egyén, mind a társadalom súlyos problémáira egyedül Jézus evangéliumi tanítása ad megfelelő választ. De azt is észleli, hogy mennyire eltér ettől az úgynevezett „keresztény” tanítás, amit a templomokban hirdetnek. Az 1880-as évektől 1910-ben bekövetkezett haláláig élete hangsúlyát a vallási tanításra helyezi, háttérbe tolva a szépirodalom művelését.

* * *

Jézus az Atya irántunk való szeretetét, istengyermekségünket, lelkiismereti szabadságunkat, valamennyi

ember egyetemes testvériségét, minden erőszak megtagadását, ellenségeink szeretetét tanítja az evangéliumban. Márpedig az evangélium a kereszténység alapja.

Az igazi keresztény az, aki hiszi, hogy Isten minden ember atyja, s hogy az ember akkor éri el legfőbb javát, amikor elismeri istengyermekségét és az összes ember testvéri egyesítését a szeretet által. Az utóbbit úgy érthetjük el, hogy követjük jézusi normát: Amit akarsz, hogy neked cselekedjenek az emberek, azt tedd te is velük.

„Ezeket az igazságokat minden nagy vallásban megtalálni: a brahmanizmusban, a buddhizmusban, a mohamedanizmusban, és egyiknek sincs szüksége külső tekintélyre ahhoz, hogy az emberek elfogadják őket és higgyenek bennük, mivel megvan a lehető legerősebb tekintélyük: a lelkiismeret belső jóváhagyása. Csak az így átélte vallás szabadíthatja meg az embereket mindama rossztól, amit most önmaguknak okoznak. Ezért meggyőződésem, hogy a vallásokat eltorzító babonák lerombolása és ennek az egyetlen és általános vallásnak a terjesztése minden ember legelső és legfőbb kötelessége” – írja egyik levelében Tolsztoj (1905).

Különösen furcsa az evangéliumot ismerő embernek, hogy a Jézus által tanított kereszténység hogyan tudott elváltozni egy magát továbbra is kereszténynek nevező tanná, amely semmibe veszi a kereszténység egyik legfőbb tanítását: az emberek egyenlőségét, s helyette a felsőbbiség iránti alázatos engedelmisséget és annak parancsára még a gyilkosságot (háború, halálbüntetés) is prédikálja.

Amikor a pogány uralkodók: Konstantin, Nagy Károly stb. felvették és népeikkel felvetették a keresztény vallást, még nem tudták, hogy az elfogadott tanok „megsemmisítik” a királyi hatalmat, a hadsereget, sőt még magát az államot is, tehát mindazt, ami nélkül a kereszténység ezen felvevői el sem tudták képzelni az életet. De minél inkább nyilvánvalóvá vált ez a veszély, amely tulajdonképpen pogányokat megmaradt világrendjüket fenyegette, az uralkodó osztályok annál inkább igyekeztek elfojtani a tüzet. Erre a célra minden lehető eszközt felhasználtak: üldözték azokat, akik a keresztény tanítás igazi értelmére rámutattak, tiltották az evangé-

lium olvasását, a tömegeket elvakították az egyház fényével és pompájával, de mindenekelőtt a tanok ravasz és csaló magyarázatával.

A kereszténység pedig egyre inkább megváltozott, s egyszer csak nem tartalmazta többé a pogány világot veszélyeztető tanokat. Ellenkezőleg: keresztény szempontból igazolta a fennálló világrendet. Látunk keresztény uralkodókat, keresztény hadsereget, keresztény bírókat, keresztény kivégzéseket és dúsgazdag keresztényeket.

Tolsztoj találó hasonlatával élve az uralkodó osztályok azt tették a kereszténységgel, amit az orvosok végeznek a fertőző betegségek elleni védőoltással. Olyan legyengített, „méregtelenített” kultúrát alakítottak ki a kereszténységből, hogy az emberek ezzel történő beoltása immunissá teszi őket az igazi kereszténységgel szemben. Ez az egyházi kereszténység sokaknak visszataszító, az eszebbek értelmetlenségnek látják, akik pedig elfogadják, annyira távol vannak az igazi kereszténységtől, hogy annak valódi értelmét nem is látják, sőt ellenségesen, dühösen állnak szemben a valódi értelmezéssel.

Az uralkodó osztályok által alkotott, sok századon át „tökéletesített”, a nép lelkébe beoltott, sterilizált, ártalmatlanná tett, hamis keresztény tanok révén az emberek elvégzik, ami nemcsak hogy nekik és hozzátartozóiknak ártalmas, hanem egyszerűen erkölcsstelen, és a lelkiismeret követelményeinek nem megfelelő. Engedelmesen katonai szolgálatra lépnek, tehát készen állnak a gyilkolásra.

E hamis kereszténység hibája főképpen abban rejlik, hogy semmit sem ír elő és semmit sem tilt meg. Igazában nincsenek benne törvények, csak dogmák, imádságok, böjtök, külső elismerések (szertartások, ikontisztelt).

Az elnyomottak előtt gazdagsággal kérkedni, embereket tömlöcbe vetni, láncokba verni, Szibériába hurcolni – mindezt megáldja az Egyház. Szabad büntetésül gyilkolni (a büntetés okulást jelent – tehát okulásból gyilkolni!), a háborúban pedig dicséretes gyilkolni – az Egyház nemcsak helybenhagyja, hanem meg is parancsolja. Tehát mindenekelőtt a hamis tanok képezik a bajok csiráját.

Ha ez a hamis tan egyszer megszűnik majd, nem lesz majd katonaság.

És ha nem lesz katonaság, akkor magától meg fog szűnni az erőszak, elnyomás, és főleg a demoralizálás, amelyet a népek lelkén gyakorolnak.

De amíg az emberiség ezen hamis tanok között nevelkedik, amelyek mindent megengednek – a gyilkosságot is beleértve –, addig a hadsereg az uralkodó osztály kezében lesz, s az a katonaságot mindig a maga hasznára fogja fordítani, hogy elvegye a néptől munkája gyümölcsét, s hogy demoralizálja a népet. És ez utóbbi a legrosszabb, mivel a vezetők ezen demoralizálás nélkül mit sem tehetnének.

Minden baj csírája abban rejlik, amit a népnek „kereszténység” színe alatt adnak oktatásul.

Azt gondolnánk, hogy minden olyan embernek, aki megszabadult a vallás csalásaitól, és a népnek akar szolgálni, kötelessége, hogy a megcsalt embereken szóval és tettel segítsen. Véleményünk szerint minden erkölcsös ember általános kötelessége leleplezni a hazugságot, és felfedni az igazságot.

Mégis, akik a csalástól megszabadultak, s szabadbá és művelté lettek, nem látják be ezt. Azt mondják, a vallásos tanok nem fontosak, ez mindenkinél lelkiismeret dolga. A társadalom politikai, szociális és gazdasági berendezése a fontos. Erre irányuljon minden ember ereje, aki a népnek szolgálni akar. A vallásos tanok – mint minden babona – maguktól el fognak tűnni.

Bár csak belátnák, hogy az ember nem testi, állati követelmények révén halad tovább, hanem szellemi erők útján. És a legfontosabb szellemi haladást előmozdító erő a vallás, vagyis hogy felismerjem: mi az életem rendeltetése, s ennek a következményeként különbséget tudjak tenni a jó és a rossz között. A tudomány, amelytől ma sokat várnak, nem tudja átvenni a vallásnak ezt a szerepét. Kétségtelen, a történelem folyamán még sohasem volt ahhoz fogható materiális siker (a természet erőinek meghódítása), mint korunkban. De az is kétségtelen, hogy ugyanakkor még sohasem volt példa ilyen erkölcstelen életre, amely mentes az ember állati törekvéseit féken tartó minden erőtől.

* * *

Tolsztoj az egyetlen és megcáfolatlan igazságot akarta kifejezni. Kereste a rejtőzködő közös vonást a nagy vallási tanításokban. Feltételezte: lehetetlen, hogy az emberiség, amely az eddigi sok-sok évezred alatt folyamatosan kidolgozta gyakorlati vívmányait, ne ismerte volna fel azokat a lelki elveket is, amelyek életének alapját képezték, és az ebből fakadó viselkedési szabályokat.

A vallások külső formáikat tekintve ugyan különbözőek, de legalapvetőbb elveikben azonosak. Számunkra az igaz vallás a kereszténység azokban a tételeiben, amelyekben megegyezik a többi nagy vallás alapvető tételével. A brahmanizmust, a konfucianizmust és a többi vallók számára is éppígy az lesz az igazi vallás, melynek alapvető tetelei egyeznek az összes nagy vallások alapvető tételével. Ezek a tételek egyáltalán nem bonyolultak, hanem nagyon egyszerűek és érthetőek:

„Van Isten, mindennek az elve: az emberben benne van ennek az isteni elvnek egy részecskéje, melyet életével növelhet vagy csökkenthet magában; ahhoz, hogy az ember növelje ezt az elvet, el kell fojtania szenvedélyeit és növelnie kell magában a szeretetet; ennek eléréséhez gyakorlati szabály: éppígy bánj másokkal, mint ahogy akarod, hogy veled bánjanak.”

Meghatározza az embernek Istenhez, mint résznek az egészhez való viszonyát, s ebből a viszonyból vezeti le az ember hivatását: növelje önmagában az isteni tulajdonságát, az ember hivatásából gyakorlati szabályt von le: úgy bánj másokkal, ahogy akarod, hogy veled bánjanak.

Miért ne lehetne az „úgy bánj másokkal, ahogy akarod, hogy veled bánjanak” szabályból levezetett olyan követelményeket, mint: ne öld meg testvéreidet, ne szidd őket, ne törj házasságot, ne állj bosszút, ne használd ki testvéred szorult helyzetét szeszélyeid teljesítésére, és még sok más oly erővel belenevelni az emberekbe, és annyira kötelezővé tenni, mint a szentképek, az áldozás és a többi szentségbe vetett hit?

Az elején azt mondtuk, hogy Jézus többek között istengyermekségünket is tanította, most pedig az igaz, egyetemes vallás tételei között az is elhangzott, hogy az emberben benne van az isteni elvnek egy részecskéje, melyet életével növelhet vagy csökkenthet. Itt egy pillanatra meg kell állnunk.

A keleti kereszténységben az ember istenképisége vagy istengyermeksége hangsúlyosabb, mint az át-eredő bűnről szóló tanítás. (Nálunk, nyugaton ez fordítva van.) Az ember Isten képére és hasonlatosságára teremtett (1Móz 1,26). Ez a kettő nem teljesen ugyanazt jelenti. Az istenképiséget (értelem, szabad akarat, erkölcsi érzék, felelősségérzet stb. mindaz, ami az embert személylé teszi az állattal szemben) minden ember adottságként megkapja. De az istenképisége még egy kicsit több, mint a személyiség. Isten gyermekei vagyunk (ApCsel 1,17.29), tehát van

valami lényegi megegyezés Isten és az ember között. Bármilyen bűnös is valaki, mindig Isten képmása marad. A „hasonlatosság” viszont nem kezdetől adott, hanem cél: egyre inkább váljunk hasonlóvá Istenhez. Ez erkölcsi választásainktól, élettisztaságunktól függ, de a bűn eltorzíthatja, lerombolhatja. Ez tehát életünk folyamán dinamikusan alakul.

A mi szóhasználatunkban az istenképiség a „létaazonosság”, az istenhasonlatosság viszont a „magatartás-azonosság” felel meg.

Tolsztoj szerint az ember feladata, hogy önmagát erkölcsi-szellemi értelemben tökéletesítse (az előbbi szóhasználat szerint: növelje istenhasonlatosságát), viszont a világban az emberek egyesítésére kell törekednie a szeretet által.

A tökéletesedés a bűnben elmerült lélek isteni mivoltát feltámasztó folyamat, „annak az örökkévaló lényeknek fokozatos megismerése, tudatosítása, amely mindenkiben benne él”. A veszendőségből a tudata hozhatja ki az embert. Ez képes rávenni bűne helyrehozására, legalábbis, hogy erre törekedjék. E nélkül nincs feloldozás, csak elítéltség, belső pokol. Bűne jóvátételében, az áldozatban rejlik az emberek életének igazi boldogsága. Ezt fejt ki művészileg utolsó nagy regénye, az 1899-ben írt Feltámadás.

A jóvátételt Tolsztoj a maga részéről a kiváltságairól való szabad lemondásban látta, noha ez családja meg nem értő ellenállása miatt csak élete legvégén sikerült neki, amikor elhagyta családját. Úgy vélte: a Föld Istené, és lehet közösségi birtoklásban, viszont semmiképpen nem lehet magántulajdon tárgya.

A tulajdon mint az erőszak következménye és oka: a bűnösség forrása. Megosztván a világot, a nagyobb érdeket a kisebb érdeknek veti alá. A tulajdon bűne elfogadott, legitim bűnösség, különösen, ha az állam bűne. A mások felett való bíráskodás joga vagy az emberek felkészítése a hadseregben a gyilkolásra, mindez nem az erőszak bűnének hat a közzgondolkodásban, hanem a történelem vagy éppen az emberi természet velejárójának. Ha pedig egyes csoportok erőszakkal akarják megdönteni az államhatalmat, az csak a bűnösség körforgása lesz. Az erőszak saját törvényeinek engedelmeskedik, nem pedig a szándéknak, mely az igazságosság nevében látszik igazolni az erőszakot.

„A régi rend erőszakát csak az erőszak mellőzésével lehet megsemmisíteni, nem pedig új, értelmetlen erőszakkal, ami most folyik – írta az 1905-ös forradalomkor –, az erőszak

okozta változás elkerülhetetlenül egy következő, szintén erőszakos változásra vezet.”

Az erőszakmentesség erkölcsi követelmény a világban, hogy az ember kiszabaduljon bajából, amit a bűn intézményesítésével maga okozott magának. Mivel az erőszak maga a rossz, az erőszakkal való ellenállás nem más, mint a gonosz beöltöztetése a nemesbe, tehát csak a gonosz egyik alakváltozása. Az erőszakmentesség passzív ellenállás a rosszal szemben, aktív haladás a jó felé, a szeretet aktivizálása az emberek egyesítése érdekében. A szeretet az egyetlen szellemi erő, amely összetartja a világot. Fogékonyságot teremt az emberben saját lényegi – vagyis Istennel rokon – természete iránt. E lényegi erők felhasználásával válik/válhat az ember „a Küldő” megbízásából Isten Országává.

„Minél tovább élek, és különösen most, hogy világosan érzem a halál közelségét, szeretném elmondani másoknak is azt, amit én oly tisztán átérzek, és ami véleményem szerint rend-

kívül fontos, arról, amit ellen-nem-állásnak neveznek, de ami lényegében nem más, mint a szeretet tana, torzítás és hamis magyarázatok nélkül – írta Gandhinak. *Hogy a szeretet, vagyis az emberi lelkek törekvése az egysülés felé, és az ebből származó tevékenység az emberi élet egyetlen magasabb rendű törvénye... – ezt a törvényt hirdette a világ minden bölcsé, indusok, kínaiak, zsidók, görögök, rómaiak. Úgy vélem, legvilágosabban Krisztus nyilvánította ki, aki egyenesen megmondta, hogy csupán ez a törvény, és prófétái is ezt hirdetik. Mi több, előre látván, hogy ezt a törvényt elferdítik és elferdíthetik, közvetlenül rámutatott a meghamisítás veszélyére, aminek ki vannak téve a világi érdekek szerint élő emberek, azaz annak a veszélynek, hogy erővel védjék meg ezeket az érdekeket, vagyis, mint mondta, ütéssel válaszoljanak az ütésre, erőszakkal vegyék vissza, amit elvettek tőlük és így tovább. Tudja, mert melyik értelmes ember ne tudná, hogy az erőszak alkalmazása összeegyeztethetetlen a*

szerezzel, az élet alapvető törvényével. Mihelyt megengedjük az erőszakot bármilyen esetben is, elismerjük a szeretet törvényének elégtelenségét, s így megtagadjuk magát a törvényt. Az egész látszatra oly ragyogó keresztény civilizáció ezen a nyilvánvaló és különös, néha tudatos, többnyire azonban öntudatlan félreértésen és ellentmondáson épült fel.”

Tolsztojt a családja sem értette meg. Így halála előtt néhány nappal az éj leple alatt megszökött hazulról. Az orosz ortodox egyház 1901-ben kiközösítette.

Felhasznált irodalom:

- Tolsztoj Leó: Mi a vallás és mi a lényege?
In: Az orosz vallásbölcsélet virágkora.
Szerk. Lukács László, 23-65. o., Vigilia, Budapest, 1988
Harmadik Part, 1. sz., 19-20. o., Budapest, 1989
Tolsztoj Leó: Reméljete!, Sach Fr. Kiadás, Budapest, 1905
Szerb Antal: A világirodalom története, 700-706. o., Magvető, Budapest, 1962
Az orthodox kereszténység története, Szerk. Berki Feriz, 236-241. o., Budapest, 1975

Szeresd önmagadat, ahogyan embertársadat!

„Szeresd embertársadat, ahogyan önmagadat” – követeli az Újszövetség. Az egyházi prédikációban és lelki gondozásban jelen lévő emberellenes hajlam ismételtlen átalakította ezt a parancsot, így: „Szeresd embertársadat, önmagad helyett!” Ezért aztán az önszeretet gyakran erkölcstelennek, az embertársak szeretete pedig erkölcsösnek számít. Néhány pszichológiai iskola hallgatólagosan átvette ezt az értékelést: szemükben az önszeretet éretlenségnek, mások szeretete érettségnek számít.

A pszichoanalízis szabaddá tette az utat az önszeretet olyan meghatározásához, amely szembe fordul minden ilyesfajta lekicsinyléssel. Freud különbséget tesz „nárcisztikus szeretet” között, amelyet az ember „szőröstül-bőröstül” önmagára irányít, és „tárgyi szeretet” között, amelyet másokra irányít. Minden ember rendelkezik a szeretet mindkét lehetőségével, és szüksége is van mind a kettőre. Az ember csak akkor képes fejlődésében eljutni az érettségre, ha a nevelés révén megtanulja, hogy szeretetét egyaránt irányítsa önmagára és másokra; ha megtanulja, hogy nagyjából egyensúlyt tartson a két irányultság között, vagy ha az megbomlott, helyreállítsa. Ha ez nem sikerül, akkor a felnövő ember megreked a beteges önszeretben, vagy az embertársak iránti, éretlen szeretetben.

A pszichoterápiai beszélgetésekben olykor megkérdem pácienseimet, szívesen néznek-e tükörbe. A kérdés gyakran megrendülést vált ki belőlük. Azért nagyon fájdalmas ez a kérdés, mivel mély sebre tapint rá. A terápia során aztán kiderül, gyermekkoruktól fogva mennyire ki voltak téve pácienseim annak, hogy szüleik és testvéreik lekicsinyelték nárcisztikus szükségleteiket.

Ha a gyermekeknek megtiltják az önszeretetet, akkor ellenállással válaszolnak. Ha nem képesek erre az ellenállásra, vagy az idősebbek megtörik azt, a gyerekek arra kényszerülnek, hogy az elszenvetett sértés elviselhetése érdekében

szörnyű filozófiával vigasztalódjanak. Azt mondják magukban: „Azért nem szabad szeretnem magamat, mert nem vagyok szeretetre méltó ember.” Így születik meg a vigaszból az öngyűlölet.

Az öngyűlölet éppúgy veszélyezteti a szeretetet, mint az egoizmus. Az öngyűlölet gyakran vezet egoizmushoz. Aki gyűlöli magát, az rossz szerető. Az ilyen embernek csillapíthatatlan az a szüksége, hogy károsult önszeretetére partnerétől kapjon enyhülést – így válik egocentrikussá és egoistává. Állandóan bizalmatlanul lesi majd, hogy a másik komolyan gondolta-e szeretetének kinyilvánítását. Önkéntelenül viszályokat fog szítani, hogy igazolja a maga számára, milyen undok alak. Örökké félni fog, hogy elhagyják, és így értéktelennek tűnik majd.

Az effajta öngyűlölet aláássa a partner szeretetét is, mivel olyan elvárások szakadnak az illetőre, amiket nem képes elviselni – ezért aztán túlterheltnék érzi majd magát, és visszahúzódik. Pusztító spirálmozgás keletkezik: Az öngyűlölet a szeretetkapcsolat kudarcához vezet, ez a sikertelenség pedig újra megerősíti az öngyűlöletet, s ezzel az ember képtelenségét arra, hogy szeressen.

A sikeres emberi fejlődésben a nárcizmus és a tárgyi szeretet kölcsönösen élteti egymást. Aki szereti önmagát, nem vár mindent a másiktól. Képes megadni önmagának azt, amire partnere nem képes. Képes szeretni a másikat anélkül, hogy ezt saját személye fenyegetéseként élné meg. Aki szereti önmagát, nem éli meg sérülésként, hogy másokat is szeret. A partnereknek nem muszáj védősáncot emelniük saját ingatag önbecsülésük vélt fenyegetései ellen. Ebben a helyzetben egyik sem veszélyként éli meg partnerének másságát, hanem kihívásként arra, hogy új tapasztalatokat szerezzen.

Jörg Bopp

Forrás: Publik-Forum, 2004/16